

**Сторінками історії бібліотеки (за архівними матеріалами
Львівського політехнічного інституту 1940-х років XX ст.)**

САМОТИЙ Рената Стефанівна

Зав. науково-методичного відділу НТБ Національного
університету «Львівська політехніка», канд. наук із
соціальних комунікацій,
e-mail: rsamotyj@gmail.com

БЄЛЯВСЬКА Галина Костянтинівна

Головний бібліотекар відділу наукової бібліографії НТБ
Національного університету «Львівська політехніка»

Анотація

У науковий обіг уведено фактичний матеріал на основі архівних документів. Висвітлено особливості функціонування бібліотеки Львівського політехнічного інституту протягом 1945-1948 рр.

Ключові слова: бібліотека Львівського політехнічного інституту, відновлення, комплектування фондів, обслуговування, кадри.

Abstract

Factual material on the basis of archival documents was introduced into scientific activities. The features of the library functioning of Lviv Polytechnic Institute during the 1945-1948 were displayed.

Keywords: Library of Lviv Polytechnic Institute, renewal, book acquisition, maintenance, personnel.

Дослідження історії кожної бібліотечної інституції дозволяє заповнити лакуни у вивченні складного питання культурного розвитку України, особливо в контексті суспільно-політичних подій.

Історичні дослідження набули широкого розповсюдження, їм присвячувалися конференції, результати оприлюднювалися на

Третя науково-практична конференція «Сучасні проблеми
діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»,
29 вересня 2011 р, Львів, Україна

сторінках спеціальних випусків наукових збірників «Бібліотека і час», «Історія бібліотечної справи в Україні» та ін.

Початки історичних досліджень покладено в працях М. Павлика, І. Кревецького, І. Свенціцького, Д. Балики, Н. Фридьєвої.

Науковий напрям, присвячений проблематиці функціонування різних видів бібліотек у історичному ракурсі, набув свого розвитку в працях Л. Головатої, Л. Дубровіної, Л. Заліток, О. Колосовської, Л. Крушельницької, Н. Кунанець, О. Онищенко, О. Палюх, Г. Погребняк, П. Рогової та багатьох інших..

Окремі аспекти історичного розвитку бібліотек висвітлені у публікаціях Т. Добко, Н. Каліберди, М. Слободяника. Досліджувалася доля бібліотек у роки Другої Світової війни.

Історичний аспект розвитку вузівських бібліотек представлено у виданнях: «История Центральной научной библиотеки Харьковского университета (1805-1917 гг.)»; «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: історичний нарис», «Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка», «Історія освітянських бібліотек України», «Нариси історії вузівських бібліотек м. Харкова», статтях «Библиотека Украинской инженерно-педагогической академии: становление и этапы развития», «Научно-техническая библиотека Донецкого национального технического университета в годы Великой Отечественной войны» та ін.

Науково-дослідна проблематика, присвячена історичним особливостям функціонування бібліотек, розпочата у період незалежності України не втрачає своєї актуальності й сьогодні, адже існують ще маловивчені окремі факти, особливо ті, що стосуються періоду відновлення бібліотечної діяльності після Другої світової війни.

Період окупації і процеси руйнації торкнулися майже кожної бібліотеки України. Частково пошкоджено будівлі, розпорошено

або пограбовано фонди, деструктуровано каталоги. Змінився кадровий склад бібліотек.

Процес відновлення розпочинався від опису майна та обліку інвентаря, ремонту приміщень, аналізувався стан фонду, оцінювався ступінь їх цілісності, відновлювалася розстановка фонду. Неоминула така доля й бібліотеку Львівської політехніки.

Відтворити сторінки призабутої історії допомагають дослідження у архівах. Минулого року нами проведена робота у Державному архіві Львівської області (ДАЛО), де опрацьовувався фонд Партійного архіву Львівського політехнічного інституту за 1945-1948 рр. Архівні справи містять протоколи партійних зібрань (відкритих або закритих), виступи з обговорення питань, що стосувалися роботи бібліотеки, доповідні записки директора бібліотеки, повідомлення членів партійного комітету.

Проведено вивчення, аналіз та систематизацію фактичного матеріалу, що доповнює і розкриває сторінки історії Науково-технічної бібліотеки Львівської політехніки у несприятливий період повоєнної відбудови.

До речі, загальні збитки нанесені Політехнічному інституту війною складали 23 млн. карбованців (Ф.380, оп.1, спр.15).

Ми зробили спробу за існуючими фрагментами архівних матеріалів відтворити діяльність бібліотеки у цей важкий час. У тексті використовуватимемо багато цитат. Оскільки документація 1945-1948 рр. у Львівському політехнічному інституті велася російською мовою нами здійснено переклад документів українською мовою.

Після відступу німецьких військ арештовано директора бібліотеки Т. Лякевича, «відібрано домашні речі і документи». Після його реабілітації, «повернуто тільки годинник, а документи й речі ні. Пройшло декілька місяців». На закритих партійних зборах, які відбувалися 4.06.1945 р. ставилося питання

про встановлення у тій справі порядку (Ф. 380, спр.1, од. зб. 5, с. 29).

Протягом 1945-1946 рр. більша частина викладачів-поляків виїжджала до Польщі. Документи свідчать, що деякі з них перед від'їздом дарували бібліотеці свою літературу. Зокрема, подаровано приватне зібрання професора кафедри опору матеріалів В. Бужинського – (Ф.380, спр.2, опис 1, од. зб. 10, с. 22 (38)).

Ще у квітні 1945 р. представниками колективу інституту висловлювалися претензії до дирекції бібліотеки: «У бібліотеці неможливо отримати книги (у протоколі не уточнюється, чи йде мова про видачу літератури на абонемент) без дозволу директора». Висловлюються побажання щодо покращання фахового рівня бібліотекарів. (Ф.380, спр.1, од. зб. 5, с. 18); на відсутність нових надходжень іноземних періодичних видань за останні 5 років. Дивно звучить цей закид, адже це був час військових дій. У нас не збереглося даних чи за час функціонування Технічних фахових курсів (так називався навчальний заклад, створений на базі Політехніки у роки війни) бібліотека продовжувала працювати і здійснювалася передплата на німецьку періодику.

Одним із перших повідомлень про відновлення діяльності бібліотеки та її участь громадському житті Львівського політехнічного інституту стала інформація про виставку з нагоди святкування 100-річчя від дня заснування Львівської політехніки, яку підготувала бібліотека у жовтні 1945 р. На ній експонувалися найстаріші видання та наукові праці професорсько-викладацького складу інституту (Ф.380, спр.2 в, опис 1, од. зб. 6, с. 94).

Війна залишила у спадок частково зруйноване приміщення бібліотеки. Уже протягом літа 1945 р. почалася відбудова пошкоджених війною приміщень. У повідомленні зі звіту за ІІ квартал 1945 р. про ремонтно-відновлювальні роботи, які

проводилися в інституті читаємо, що «відбудова бібліотеки проводиться із зашклення вікон» (Ф.380, спр.1, од. зб. 10, с. 44).

З настанням холодів бібліотека не опалювалася. У вечірній час читачів не обслуговували, бракувало літератури. «У читальному залі холодно, мало книг, вечорами він не працює» (Ф.380, оп.1, спр.15, од. зб. 21, с. 3).

Природньо, що книжковий фонд 1945 р. у зруйнованій війною бібліотеці потребував упорядкування. Зі зміною державного устрою, ідеології та мови викладання бібліотека потребувала також значного поповнення своїх фондів новою літературою. Серед викладацького складу звучали нарікання на недостатню кількість літератури, особливо підручників, яку можна було-б рекомендувати у навчальному процесі. Пропонувалося залучати кафедри для допомоги у комплектуванні бібліотечного фонду. А також до співпраці з бібліотекою, щоб вивчати наявну літературу у книгосховищі з метою її популяризації.

У цей період надсилалися книги з бібліотек інших вищих навчальних закладів СРСР. Література, яка надходила, складалася з російськомовних видань переважно середини 30-х років ХХ ст., були видання не за профілем інституту та сумнівної якості, натомість бракувало якісної навчальної книги. Окрім того, нагромадження неопрацьованих надходжень ставало недоступним для читачів. Тривало упорядкування фонду та робота з переобліку. Нагальним стало питання продовження часу роботи бібліотеки для задоволення потреб читачів (Ф.380, спр.1, од. зб. 5, с.26-31).

За підсумками роботи бібліотеки протягом 1945 р. на партійних зборах оприлюднено звіт, наводимо його фрагмент: «Фонд зріс на 12000 примірників. Співпрацюємо з бібколектором. За рік обслужено 60000 читачів. Повністю відремонтовано корпус бібліотеки. Усі фонди кафедральних бібліотек взято на загальний інвентарний облік. Читальна зала не працює, оскільки була зруйнована німцями».

15 квітня 1946 року на партійних зборах Львівського політехнічного інституту (протокол № 54) слухали доповідь директора бібліотеки С.І. Круглякова «Про стан бібліотеки інституту» (Ф.380, спр.1, опис 1, од. зб. 11, с. 42-44), який поінформував про завершення переобліку фонду, який налічував «84060 томів, а також 30 тис. нерозібраного і неопрацьованого фонду. Протягом року придбано 25.667 книг. У середньому щомісяця опрацьовується по 1800 книг». У доповіді прозвучала обіцянка завершити роботу з опрацювання фонду за літо 1946 року.

Далі С.І. Кругляков наголошував на проблемах: «Бібліотека добре відвідується студентами, але взимку читальний зал не працював у зв'язку з відсутністю палива. Відвідування читачів за 1945-1946 рр. становило 30.181, видача – 51.683 примірників (середньомісячна – 2.515 примірників). Облік книжкової заборгованості проводиться щомісячно, але складність полягає в тому, що немає спеціального працівника-інкасатора, який би міг обходити боржників по квартирах. Однак списки боржників надсилаються в деканат з проханням накладати на них стягнення».

Директор бібліотеки повідомив про відкриття філії бібліотеки в гуртожитку на вул. Абрагамовича, 14 (тепер вул. Т. Бой-Желенського), де кожен місяць міняється література. Однак зауважив, що там працює працівник не із штату бібліотеки.

Продовжуючи цю тему підкреслив: «штат працівників бібліотеки недостатній для проведення роботи в дві зміни (11 працівників бібліотеки, з них один – бібліограф, 4 одиниці – технічного персоналу). Обслуговуємо 2330 студентів і 500 викладачів, 1121 інших читачів. Недостатньо технічного персоналу. Немає швейцара, нічного охоронця і двох контролерів. Одну людину з бібліотеки відрядили в Дубляни.

Погане комплектування бібліотеки пояснюється тим, що поповнення фонду відбувається за рахунок бібліотек різних

установ, а література виявляється непридатна для читача» (Ф.380, спр.1, опис 1, од. зб. 11, с. 43).

У виступі прозвучало повідомлення про позитивні результати щодо налагодження роботи у бібліотеці, а саме: започаткованій співпраці з обласною бібліотекою, утворення профспілкової організації та політгуртка.

У ході жвавого обговорення доповіді на зборах лунали думки присутніх, що «для нормальної роботи бібліотеки необхідно терміново створити Бібліотечну раду, з відповідним представництвом людей від різних кафедр, щоб вони могли консультувати бібліотечних працівників. Її завданням має бути вирішення проблем взаємодії бібліотеки і колектива інституту. На разі Бібліотечна рада не працює, оскільки не затверджено її персональний склад».

Виступаючі звернули увагу, що покращилося обслуговування читачів, вивішено правила користування бібліотекою, але недостатньо облаштовані приміщення: не оформлено «великий» читальний зал, розрахований на 250 людей, у ньому не вистачає столів і стільців, відсутній читальний зал для наукових працівників. Існували проблеми з обслуговуванням читачів у зимовий час, оскільки «великий» читальний зал не опалювався, а «малий» – не обладнаний.

Наголошувалося на недостатній організації культурно-масової роботи у бібліотеці: не проводилися лекції, не було наочної агітації, зали належним чином не оформлювалися.

При обговоренні доповіді прозвучали скарги на погане інформування деканатів про літературу, яка надійшла в бібліотеку; відсутність плану обслуговування професорсько-викладацького складу; про необхідність складання систематичного плану поповнення фонду необхідною літературою (в складанні плану допомогу має надавати Бібліотечна рада).

Промовці відзначили відсутність «підручників з політекономії, а також художньої літератури. Вітчизняні журнали в кількості 152 назв, виписані в недостатній кількості примірників. А протягом

1946 р. бібліотека не передплачувала іноземних журналів» (Ф.380, спр.1, опис 1, од. зб. 11, с. 43).

Внаслідок бурхливого обговорення цього питання сформовано низку заходів щодо покращання діяльності бібліотеки:

«Дирекції інституту клопотати у Міністерстві вищої освіти про збільшення штату працівників бібліотеки, згідно поданого ЛПП проекту штату бібліотеки на 1946 рік.

До 1.01. 1947 р. провести повне відновлення каталогів, які би повністю відображали книжковий фонд.

До 1.08. 1946 р. бібліотека разом з Бібліотечною радою повинна скласти план комплектування, узгодивши його з навчальною частиною ЛПП.

Партбюро ЛПП звернутися до райкому партії за допомогою з приводу виділення більших лімітів на передплату журналів і газет за профілем ЛПП. Розібратися з питанням щодо передплати іноземних журналів.

Запропонувати господарській частині ЛПП до 1.07. 1946 р. обладнати малий читальний зал для викладачів ЛПП. До 1.09 1946 р. розташувати на двох поверхах книгосховища полиці для книг. До 1.09. 1946 р. налагодити опалення («встановити мотори») у «Великому» читальному залі.

Розібрати і опрацювати книжковий фонд. Термін цієї роботи визначити після затвердження нового штатного розпису бібліотеки.

ЛПП звернутися до Львівського бібліотечного колектора з проханням про індивідуальну закупівлю книг для викладачів ЛПП.

З 1.06. 1946 р. бібліотеці організувати книжкові та літературні виставки до ювілейних дат.

Організувати міжбібліотечний абонемент по Львову і СРСР.

Бібліотеці організувати постійний книжковий кіоск до 1 травня 1946 р.» (Ф.380, спр.1, опис 1, од. зб. 11, с. 44).

Після завершення ремонту і налагодження системи опалення перед керівництвом бібліотеки поставили завдання продовжити

час роботи бібліотеки по неділям і протягом екзаменаційних сесій.

Призначення директором бібліотеки І.М. Кирилова відбулося у 1947 р. На чергових партійних зборах слухали його доповідь «Про стан бібліотеки інституту» (Ф.380, спр.2, опис 1, од. зб. 29, с. 16, 17).

Після доповіді партійна організація інституту зробила висновки: робота НТБ знаходиться у незадовільному стані, не забезпечує обслуговування навчального процесу та наукової роботи кафедр.

Важливим і нагальним питанням став перегляд фонду бібліотеки представниками від кожної кафедри. Для цього запропоновано створити комісію у складі 20 осіб.

Ще одним висновком стала констатація факту, «що фонди бібліотеки знаходяться у безладі, не перевірені за змістом, засмічені ідеологічно шкідливою літературою, знайдено комплекти «Львівської газети» періоду окупації, фашистські журнали» (Ф.380, спр.2, опис 1, од. зб. 29, с. 16).

Радянська технічна література не займає основне місце у фонді бібліотеки. У його комплектуванні існують серйозні недоліки. Не вистачає основних підручників і посібників. У бібліотеці відсутні працівники матеріально відповідальні за фонд. Немає належного обліку і охорони фонду.

Незадовільно поставлена робота із суспільно-політичною книгою. Працівники бібліотеки не знають марксистсько-ленінської літератури. У бібліотеці практично не ведеться планова бібліографічна і довідково-бібліографічна робота. Причиною такої ситуації стали недостатня увага з боку дирекції, партійного бюро, громадських організацій, а також безвідповідальне відношення колишнього директора бібліотеки С.І. Круглякова, недостатня кількість штатних працівників, низька кваліфікація співробітників бібліотеки» (Ф.380, спр.2, опис 1, од. зб. 29, с. 16, 17).

На основі обговорень важливих питань сформовано низку завдань для бібліотеки. «Створити комісію з перегляду всього книжкового і журнального фонду бібліотеки, з метою вилучення застарілої і ідеологічно шкідливої літератури.

Зобов'язати директора бібліотеки Кирилова І. М. протягом місяця організувати роботу з обліку, розміщення і збереження фонду бібліотеки. Просити дирекцію інституту сприяти у наданні необхідних засобів.

Посилити комплектування фондів суспільно-політичною літературою і радянською технічною книгою.

Організувати бібліографічне обслуговування наукової роботи і довідково-бібліографічне обслуговування читачів.

Разом із відділом кадрів зміцнити штат бібліотеки комуністами і комсомольцями, які мають спеціальну підготовку. Просити Міністерство вищої освіти відрядити на постійну роботу не менше 3-4-х людей, які мають бібліотечну освіту.

Зобов'язати Зукіна Б.М. прийняти всі міри до виконання господарських робіт, які мають забезпечувати нормальну діяльність бібліотеки, зокрема, до 15.02.1948 р. налагодити опалення головного читального залу; до 1.03.1948 р. обладнати читальний зал столами і стільцями із розрахунку на 250 місць.

Бюро парторганізації зобов'язує працівників бібліотеки – комуністів підвищити рівень ідеологічної роботи бібліотеки, надавши їй необхідну гостроту і політичну цілеспрямованість».

Ще одним важливим і цікавим документом із зібрань архіву 1948 р. виявилася Доповідна записка директора І.М. Кирилова Міністру Вищої освіти СРСР тов. С.В. Кафтанову *«О штатах научной библиотеки Львовского политехнического института»* (Ф.380, оп.1, спр.2, од. зб. 32, с. 36-38). Додатково у табличній формі Доповідна записка містила проект штатного розпису. У додатку ми наводимо переклад повного тексту цього документу. Отже, сьогодні ми доторкнулися лише декількох сторінок історії нашої бібліотеки. Попереду кропітка, але цікава праця над багатьма «білими плямами». Залишається практично

недослідженим період 1939 – початку 1940-х років ХХ ст. Задля інтриги наведемо лише декілька з них, які опубліковані у ювілейному виданні «Politechnika Lwowska 1844–1945».

...У підвальному приміщенні бібліотеки під час «вересневої кампанії» (2 вересня 1939 р.) закватерували студентський батальон, який згодом відправлено до Бродів та Рівного [1, с. 54].

...22 вересня 1939 р. усі організації, у тому числі й Львівську політехніку зобов'язали відновити свою діяльність. Заняття розпочалися з жовтня 1939 р. Приміщення великої читальної зали бібліотеки приділено для проведення лекцій [1, с. 55].

...На початку липня 1941 р., коли усі навчальні заклади закрито, на території Політехніки, у головному корпусі розмістили військовий німецький шпиталь, а у бібліотеці розташували рухомий інвентар. «Протягом 1941/1942 навчальних років Львівська політехніка не працювала, а безробітні викладачі за сприятливої погоди збиралися у внутрішньому подвір'ї бібліотеки» [1, с. 63].

...У 1941 р. професор Євген Перхорович (призначений адміністратором будівель Політехніки) відреагував на відновлення окупаційною владою діяльності вищих навчальних закладів у Львові тим, що зібрав групу із завідувачів кафедр на спільне засідання, з метою відновлення роботи Політехніки, яке відбулося 12 жовтня у приміщенні бібліотеки [1, с. 64].

...Оскільки головний корпус Політехніки зайнято під військовий шпиталь, заняття на Технічних фахових курсах відбувалися у різних приміщеннях. За спогадами очевидців, студенти Інженерного відділу навчалися у приміщенні бібліотеки на вул. Нікоровича,¹ (тепер вул. Професорська) [1, с. 65].

Список використаних джерел:

Politechnika Lwowska 1844–1945. – Wrocław : Wyd-wo Politechniki Wrocławskiej, 1993. – 577 s.

Третя науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»,
29 вересня 2011 р, Львів, Україна

Додаток

Про штати наукової бібліотеки Львівського політехнічного інституту

Бібліотека Львівського політехнічного інституту заснована більше 100 років тому і має в своєму фонді більше ніж 300 тис. томів наукової і технічної літератури шістьма мовами.

Бібліотека обслуговує 2500 студентів, біля 300 наукових співробітників і аспірантів, а також більше ніж 400 робітників і службовців інституту. Крім того, серед читачів – 500 наукових працівників та інженерів м. Львова і Західних областей. На 45 кафедрах інституту бібліотека має філії та пункти видачі.

Бібліотека розташовується у власній будівлі площею 2600 кв. м., яка має 3 читальних зала, шестиярусне книгосховище, великий виставковий зал. Бібліотека, збудована 1934 р., відповідає технологічним вимогам свого часу, є однією з кращих в Україні. Вона постійно привертає увагу працівників інших бібліотек та архітекторів.

Не дивлячись на таку матеріальну базу і книжковий фонд, штат бібліотеки в 1947 році було скорочено з 15 до 12 працівників. Не зважаючи на неодноразові клопотання, в 1948 р. кількість працівників не збільшилася (директор і 11 бібліотекарів).

Мізерний штат для бібліотеки такого типу є безпрецедентним фактом, не маючи місця ні в одному вузі СРСР.

Простий розрахунок показує, що забезпечення одночасного обслуговування читачів на абонементі, в трьох читальних залах (один з яких на понад 200 місць), у довідково-бібліографічному відділі, необхідність вручну проводити видачу книг з окремого корпусу книгосховища і ще здійснювати контроль при вході, потребує мінімум 8-10 працівників, а при двозмінній роботі 18-20 працівників.

Якщо до того додати роботу з планової бібліографії, опрацювання літератури, каталогізації і класифікації літератури, яка надходить у кількості до 30 тис. томів щорічно, стає

Третя науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»,
29 вересня 2011 р, Львів, Україна

цілковито очевидним, що мінімальний штат бібліотеки мусить бути не менше 25-30 чоловік, що має місце у всіх вузівських бібліотеках такої категорії.

Сьогодні при штаті в 11 чоловік:

1. Робота проводиться в одну зміну.
2. Читальний зал наукових співробітників зачинений.
3. Головний вхід і виставковий вестибюль через відсутність швейцара і контролера зачинені і читачі входять з подвір'я боковими сходами.
4. Відсутність контролера, вільний вхід і вихід з головного читального залу, де один черговий бібліотекар фізично не може спостерігати за не менше як 200 читачами, приводить до масового виносу з читального залу цінних та дефіцитних книг.
5. Відсутність осіб, відповідальних за фонд, змушує допускати в головне книгосховище для пошуку і видачі літератури всіх бібліотекарів, що призводить до проблем з контролем за збереженістю фонду.
6. Підготовані бібліотекою бібліографічні матеріали за відсутністю друкарки не тиражуються і не розповсюджуються для потреб 46 кафедр інституту.
7. Опрацювання, вивчення і освоєння цінних архівних фондів бібліотеки фактично не ведеться.

До того належить додати, що штатним розписом не передбачено ні одного завідувача відділом і посадова номенклатура зведена до бібліотекаря і старшого бібліотекаря з мінімальними окладами. Це є суттєвим недоліком в організації праці.

Усі ці обставини змушують нас просити у вигляді особливого виключення передивитися штати Наукової бібліотеки Львівського політехнічного інституту і затвердити їх у кількості 25 одиниць, згідно доданого проекту штатного розпису.

Директор Львівського політехнічного інституту доц. С. М. Ямпольський

Директор Наукової бібліотеки ЛПІ І. М. Кириллов.